

- Полтава : Вид-во «ІнтерГрафіка», 2006. — Т. 3. Державне управління та право. — С. 42–47.
20. Лавріненко О. В. Механізм правового регулювання соціально-трудових відносин: сучасний стан та перспективи розвитку : монографія / О. В. Лавріненко. — Донецьк : Норд-Прес — ДЮІ ЛДУВС, 2007. — 182 с.
21. Лавріненко О. В. Современный механизм правового регулирования служебно-трудовых отношений работников ОВД Украины (теоретико-методологические аспекты) / О. В. Лавріненко // Вестник Академии МВД Республики Беларусь. — 2006. — № 2. — С. 40–43.
22. Трудовое право / под общ. ред. О. В. Смирнова. — М. : Проспект, 2003. — 568 с.
23. Державна служба : організаційно-правові основи і шляхи розвитку / за заг. ред. В. Б. Авер'янова. — К.: Ін Юре, 1999. — 358 с.
24. Словарь иностранных слов / под ред. С. А. Локшина. — М. : Рус. яз., 1989. — 684 с.
25. Словарь русского языка : в 4 т. — М. : Рус. яз., 1987. — Т. 3. — 732 с.
26. Ноздрачев А. Ф. Государственная служба / А. Ф. Ноздрачев. — М. : Статут, 1999. — 434 с.
27. Юшко А. Правові аспекти ротації кадрів як один із шляхів запобігання корупції / А. Юшко // Право України. — 1999. — № 7. — С. 74–76.
28. Неумивайченко Н. М. Особливості виникнення, зміни та припинення трудових правовідносин державних службовців : дис. ... кандидата юрид. наук : 12.00.05 / Н. М. Неумивайченко. — Харків, 2002. — 226 с.
29. Лавріненко О. В. Переводы и перемещения по службе работников милиции / О. В. Лавріненко // Бизнес-Информ. — 1999. — № 9–10. — С. 34–38.
30. Лавріненко О. В. Дослідження сучасного категоріального апарату спеціального трудового законодавства про переведення працівників ОВС по службі / О. В. Лавріненко // Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності. — 2006. — № 2. — С. 290–304.
31. Панова И. В. Продвижение по службе по федеральному закону «Об основах государственной службы Российской Федерации» / И. В. Панова // Государство и право. — 1998. — № 2. — С. 10–14.
32. Оболонский А. В. Реформа российской государственной службы: концепция и стратегия / А. В. Оболонский // Общественные науки и современность. — 1998. — № 3. — С. 6–9.
33. Лавріненко О. В. Атестація працівників: сутність, правова природа, проблеми правового забезпечення / О. В. Лавріненко // Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності. — 2005. — № 2. — С. 291–304.
34. Лавріненко О. В. Аттестация как организационно-правовое средство проверки профессиональных качеств работников: вопросы дефиниции и отраслевой природы / О. В. Лавріненко // Научный вестник Омской академии МВД России. — 2007. — № 2. — С. 53–56.
35. Філіповський В. Економіко-правові питання розвитку державної служби і служби в органах місцевого самоврядування / В. Філіповський // Збірник наукових праць Української академії державного управління при Президенті України / за заг. ред. В. І. Лугового, В. М. Князева : в 4 ч. — К., 2000. — Вип. 2. — Ч. 3. — С. 147–153.

УДК 347.44

ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ СПАДКОВОГО ДОГОВОРУ В ЦИВІЛЬНОМУ ПРАВІ

Антошкіна В.К., кандидат юридичних наук, доцент кафедри цивільного та державного права Бердянського університету менеджменту і бізнесу

Кодифікація цивільного законодавства в Україні, важливою складовою частиною якої є реформа спадкового права, зумовлює активізацію наукових досліджень правових правил, пов'язаних з відповідною галуззю суспільних відносин, які традиційно вважалися одним з найбільш стабільних інститутів цивільного права.

Особливе місце серед норм цивільного права, які регулюють відносини спадкування, посідають ті норми, що стосуються спадкового договору, який є абсолютною новелою нового Цивільного кодексу України 2003 р., оскільки він не був передбачений ні Цивільним кодексом Української РСР 1922 р., ні Цивільним кодексом Української РСР 1963 р., ні іншими законодавчими актами в галузі регулювання спадкових відносин.

Запровадження цього договору, відомого законодавству багатьох європейських країн, можна визнати таким, що зумовлене потребами практики і, отже, є обґрунтованим з практичної точки зору.

Оскільки спадковий договір належить до числа новел цивільного законодавства України, природно, виникли певні труднощі при з'ясуванні його сутності, значення, правової природи та місця у системі договорів цивільного права в Україні. З'ясування цих питань має не лише теоретичне, але і неабияке практичне значення, оскільки від розуміння характеру спадкового договору залежить формування нотаріальної та судової практики з цих питань.

Актуальність теми підвищується у зв'язку з тим, що Цивільний кодекс України набув чинності досить давно, але на практиці виникає чимало питань, пов'язаних з укладенням спадкового договору, його змістом та виконанням, які досі потребують теоретичного та законодавчого уточнення.

Під час написання наукової роботи були використані праці відомих вчених юристів, які приділяли увагу

аналізу питань сутності спадкового договору, та проблемам його правового регулювання а саме, В. Васильченко, С. Мазуренко, М. Панченко, О. Підпригора, Н. Саніахметова, Є. Харитонов, Ю. Червоний, Н. Шама, В. Вітрянський, В. Луць, Ю. Романець, С. Фурса, Є. Фурса та інші. Ці провідні вчені приділяли увагу аналізу сутності та особливостям укладення спадкового договору. Було досліджено важливі проблемні питання, але деякі аспекти розглянуто не було.

Основною метою дослідження є аналіз правового регулювання спадкового договору в цивільному праві, а також надання пропозицій, спрямованих на підвищення ефективності правового регулювання спадкового договору у сучасному законодавстві.

Конституція України передбачає право спадкування власності громадян і надає можливість кожному громадянину розпоряджатися своїм майном на випадок смерті. Це конституційне право відображено і в Цивільному кодексі України, який передбачає можливість фізичної особи розпорядитися своїм майном на випадок смерті шляхом укладення спадкового договору [1, с. 546].

В Цивільному кодексі України (далі — ЦК) з'явився новий інститут спадкових правовідносин — спадковий договір. Але з прийняттям законодавчої новели постають питання: що ж являє собою спадковий договір, який його зміст, які права і обов'язки виникають у сторін, за яких умов може здійснюватися укладання, зміна та розірвання цього договору.

Особливо важливо, коли в практиці нотаріальних органів трапляються випадки посвідчення правочинів, нових для цивільного права України (одним з таких правочинів саме і є спадковий договір), які потребують глибокого знання законодавства, слід забезпечити законність і достовірність його змісту, ясність і визначеність щодо факту вчинення угоди, яким є письмова нотаріальна форма спадкового договору.

Разом з тим, у зв'язку з відсутністю відповідного інституту в раніше чинному цивільному законодавстві, питання теорії спадкового договору на момент прийняття нового ЦК України не були предметом дослідження, що зумовило спірність низки положень, присвячених йому норм. Виняток складають кілька наукових статей, коментарі до ЦК України, а також навчальна література, поміж них привертає увагу стаття В.В.Васильченко, присвячена з'ясуванню юридичної сутності спадкового договору [2, с. 111]. Дана проблема науковцем піднімалася вже досить давно, але законодавець так і не звернув уваги на його зауваження та пропозиції.

Поняття спадкового договору закріплене у ст. 1302 ЦК. Сутність його полягає у тому, що за спадковим договором одна сторона (набувач) зобов'язується виконувати розпорядження другої сторони (відчужувача) і в разі його смерті набуває право власності на майно відчужувача [3]. Отже, зазначимо, що наведене у статті 1302 нового ЦК України поняття спадкового договору із самого початку запрограмоване на певні труднощі в його юридичній кваліфікації, оскільки має багато спільних рис із суміжними правовими інститутами (договором довічного утримання, ренти та окремими заповідальними розпорядженнями), що безумовно ускладнюватиме правильне вирішення багатьох питань, які виникатимуть на практиці. На нашу думку, навряд чи можна визнати вдалим законодавче закріплення в новому ЦК України погляду на спадковий договір як на зобов'язання особливого виду, яким встановлюється речове право набувача на майно відчужувача у разі смерті останнього. Подібний підхід можна пояснити лише як нічим не обгрунтоване та незрозуміле небажання вітчизняного законодавця відобразити істинну природу цього правового інституту як одного з самостійних видів спадкового наступництва.

Дійсною юридичною сутністю (в широкому розумінні) класичного спадкового договору є не що інше, як встановлення права спадкування на користь певної особи, яке за своїм змістом займає місце поряд з іншими видами спадкування: за заповітом і за законом. Саме ця особливість класичного спадкового договору і повинна бути взята як головний аргумент на користь перспективної розбудови нової досконалішої вітчизняної моделі цього інституту [4, с. 34-35].

Проаналізувавши вищевказану статтю ЦК (1302), впливає, що у визначенні спадкового договору лише згадується про те, що набувач зобов'язується виконувати розпорядження другої сторони (відчужувача), а у разі його смерті набуває право власності на майно відчужувача. При цьому не вказується ні на те, про які розпорядження йдеться, ні на те, у якому обсязі (повністю чи частково) майно відчужувача переходить до набувача. Отже, і одну, й іншу умови сторони можуть визначити на свій розсуд, що на нашу думку являється неабиякою прогалиною і може викликати багато проблем на практиці.

Слід звернути увагу й на те, що ні в ст. 1302 ЦК, ні в інших нормах не конкретизовано, яке майно може бути предметом договору, тому вважається, що будь-яке коштовне (яке має значну цінність) майно (як рухоме, так і нерухоме) може бути предметом договору.

Зазначимо, що ст. ст. 1302, 1303 здавалось би вичерпно визначають суб'єктів спадкового договору (далі - Договір), до яких відносять набувача та відчужувача. Набувачем може бути фізична або юридична особа, відчужувачем – подружжя, один з подружжя або інша особа. Вочевидь, поняття «інша особа», що вживається в ч. 1 ст. 1303 стосовно відчужувача, стосується фізичної особи, що не перебуває в шлюбі, що впливає хоча б з того, що в ст. 1302 чітко передбачений юридичний факт, з яким пов'язується виникнення права власності у набувача, а саме – смерть відчужувача. Зрозуміло, що термін «смерть» вживається в ЦК стосовно фізичної особи. Проте, на нашу думку, набагато коректніше було б прямо зазначити в тексті ст. 1302 чи ст. 1303 ЦК, що відчужувачем є саме фізична особа, що б значно спростило застосування відповідних положень ЦК.

Особлива правова конструкція спадкового договору концентрує нашу увагу на дуалістичності правової природи цього інституту, яка виражена, з одного боку, в його договірному – зобов'язальному характері, а з другого – в особливому характері спадкового наступництва. Відповідно до цього слід підходити і до

визначення істотних умов спадкового договору, а саме тих, що стосуються сторін, форми, змісту і волевиявлення правочину. Внаслідок цього на нього, як і на будь-який інший правочин, поширюються загальні вимоги щодо їх дійсності, додержання яких і є необхідною умовою його чинності.

Спадковий договір, як і заповіт, містить в собі призначення спадкоємця, тобто слугує актом виразу волі спадкодавця. З огляду на те, що волевиявлення в ньому можна зробити лише особисто, вчинення спадкового договору через представника неможливе. Спадковий договір, як і заповіт, не надає спадкоємцю якогось певного права, а лише встановлює для нього можливість набуття в майбутньому спадщини чи визначене його умовами майнове або немайнове надання (у разі відмови від спадщини).

Як цілком слушно зазначає С. Рябоконт, вивчення питання про підстави виникнення спадкових правовідносин свідчить про те, що підставою їх завжди виступає не один юридичний склад [5, с.11]. Для закликання до спадкування за заповітом необхідна наявність принаймні таких юридичних фактів, як смерть спадкодавця, призначення спадкоємцем у заповіті до моменту відкриття спадщини, прийняття спадщини, і крім того, необхідно, щоб спадкодавець його не скасував. Для спадкового договору останній факт не характерний, оскільки в договорі до факту прийняття спадщини або відмови від неї приєднується факт відмови спадкодавця від права виконати таке (за договором) або подібне (за заповітом) розпорядження стосовно однієї і тієї самої спадкової маси. Завдяки цьому спадкоємець за договором набуває більше підстав сподіватись, що він в майбутньому стане правонаступником спадкодавця, аніж це має місце при призначенні у заповіті.

Згідно з вищеведеним, слід вважати, що запровадження інституту спадкового договору у вітчизняному законодавстві буде ще одним кроком уперед у напрямі забезпечення охорони прав та інтересів учасників цивільного обігу. Звичайно захист інтересів спадкоємців можливий лише за умови збереження ними права спадкування за договором у період від укладення договору до відкриття спадщини. З огляду на це, вважаємо, що спадкоємці за договором, так само, як і спадкоємці за заповітом та за законом, можуть втратити це право на підставі положень ст. 1224 ЦК України в силу усунення від нього за ознакою «недостойності» [4, с. 36].

З'ясування змісту інституту спадкового договору неможливе без чіткого визначення прав та обов'язків сторін у ньому. На жаль, у новому ЦК України цьому аспекту не приділено достатньої уваги. Між тим, принаймні, бажано було б визначитись хоча б з тими, які найповніше відображають специфіку договірних відносин з приводу спадкування [4, с. 37].

Питання про підстави розірвання спадкового договору також є проблемним. Законодавець у статті 1308 ЦК зазначив, що спадковий договір може бути розірваний судом за вимогою відчужувача у разі невиконання набувачем його розпоряджень, а також за вимогою набувача за неможливості виконання розпоряджень відчужувача. Водночас С. Мазуренко зазначає, що «спадковий договір може бути розірваний за вимогою відчужувача або набувача лише у судовому порядку. Законодавець не передбачив іншої можливості розірвання договору. Неможливо розірвати спадковий договір за згодою сторін або припинити виконання внаслідок односторонньої відмови від зобов'язань. Відчужувач має право звернутися до суду з позовом про розірвання спадкового договору у випадку неналежного виконання його умов набувачем. У такому разі суд повинен керуватися загальними положеннями виконання договірних зобов'язань. Відчужувач має право вимагати повернення права власності на майно, що було ним передано за спадковим договором. Якщо ж після смерті відчужувача набувач не виконав умови договору, «виконавець» спадкового договору або нотаріус, покликаний здійснювати контроль за виконанням спадкового договору, можуть звернутися до суду з позовом про розірвання договору» [6].

Здається, що, розглядаючи питання про розірвання спадкового договору, необхідно враховувати не лише підстави, зазначені спеціальними нормами, а й загальні (ст. 651, ст. 652 ЦК), оскільки у статті 1308 ЦК, що встановлює підстави розірвання спадкового договору, немає заборони на його розірвання на загальних підставах.

З огляду на це В. Васильченко вважає, що, крім передбаченої статтею 1308 ЦК України можливості розірвання договору лише в судовому порядку, варто розширити коло таких підстав. Автор зазначає, що, перше, немає жодних сумнівів стосовно того, що сторони за досягнення обоюдної згоди можуть розірвати договір у будь-який час за взаємною домовленістю. По-друге, сторони можуть його скасувати, уклавши в нотаріуса новий спадковий договір. Логічним є і припинення спадкового договору у разі визнання спадкоємця винним у вчиненні дій, які є підставою для усунення його від спадкування. Якщо договір укладено з участю подружжя, то також немає жодних заперечень щодо можливості його припинення шляхом складання в майбутньому спільного заповіту подружжя. Спадковий договір може бути припинено за позовом зацікавленої сторони у разі припинення або визнання шлюбу недійсним, а також за недотримання сторонами під час його виконання вимог закону, передбачених главою 16 ЦК України [7, с. 37].

Враховуючи вищевикладений матеріал та детально проаналізувавши Книгу шосту ЦК «Спадкове право» ми можемо зробити наступний висновок.

По – перше, необхідне проведення подальших перспективних розвідок з досліджуваної проблеми у напрямі вдосконалення понятійного апарату інституту спадкового договору, чіткого визначення кола прав та обов'язків сторін, зазначення конкретного предмету даного договору.

По – друге, вважаємо за доцільне визнати спадковий договір як окремий самостійний вид спадкування і внести відповідні зміни до ст. 1217 ЦК України, яку слід викласти у такій редакції: «Спадкування здійснюється за заповітом, за спадковим договором або за законом»

По – третє, на нашу думку доречним вбачається розташування норм гл. 90 одразу після гл. 86, що

регулює відносини зі спадкування за заповітом. Передумання даних норм положенням про спадкування за законом, логічно впливає з принципу автономії волі учасників цивільних правовідносин, який знайшов своє відображення в новому цивільному законодавстві.

На нашу думку, таке вдосконалення правових норм призведе до зменшення прогалин у Цивільному законодавстві та розв'яже низку проблем правозастосовчого характеру.

РЕЗЮМЕ

В даній роботі аналізуються основні положення щодо законодавчого поняття спадкового договору та його правової природи, а також обґрунтовано та сформульовано пропозиції щодо вдосконалення правового регулювання спадкового договору.

Ключові слова: спадковий договір, зміст спадкового договору, набувач, відчужувач.

РЕЗЮМЕ

В данной работе анализируются основные положения относительно законодательного понятия наследственного договора и его правовой сути, а также обоснованы и сформулированы предложения по совершенствованию правового регулирования наследственного договора.

Ключевые слова: наследственный договор, содержание наследственного договора, приобретатель, отчуждатель.

SUMMARY

This article analyzes the main provisions of the legislative term of hereditary agreement and its legal nature and formulates proposals to improve legal regulation of the hereditary agreement.

Keywords: hereditary agreement, the content of the ancestral contract, purchaser, alienator.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ:

1. Панченко М. І. Цивільне право України: Навч. Посіб. / М. І. Панченко — К.: Знання, 2005. — 583 с.
2. С. Мазуренко. Особливості укладення спадкового договору / Мазуренко С // Право України.— 2004. — № 2. — С. 111—114.
3. Цивільний кодекс України. — Х.: ТОВ «Одіссей», 2007. — 424 с.
4. В. Васильченко. Спадковий договір: деякі міркування з приводу нормотворчості // Підприємство господарство і право. — 2003. - № 12. — С. 34 — 37.
5. Рябоконт Є. О. Спадкове правовідношення в цивільному праві. Автореф. дис. ...канд. юрид. наук / Рябоконт Є. О. — К., 2002. — 20 с.
6. Гражданский кодекс Украины: Комментарий. — Т. II. — Издание второе. — Х.: ООО «Одиссей», 2004. — 1016 с.
7. Фурса С.Я. Спадкове право. Теорія та практика. Навчальний посібник / С. Я. Фурса, Є.І.Фурса. — К.: Атіка, 2002. — 204 с.

УДК 346.56

СПІВВІДНОШЕННЯ ПРАВА ВЛАСНОСТІ ТА ПРАВА ГОСПОДАРСЬКОГО ВІДАННЯ

Биканова А.В., Донецький національний університет

Становлення та розвиток ринкових відносин у змішаній економіці України, створення інфраструктури ринку, поява нових організаційно-правових форм господарювання, включення економіки України у світовий комерційний оборот вимагають переосмислення основ діяльності суб'єктів господарювання.

Тому, в теорії господарського права розглядаються питання доцільності існування у законодавстві, а також застосування у практичній діяльності права господарського відання як правового режиму майна юридичних осіб, заснованих державою. Основні позиції полягають у тому, що зазначену правову конструкцію слід зберегти у законодавстві, або відмовитись від неї і визнати всіх юридичних осіб, заснованих державою, власниками майна, або право господарського відання треба замінити іншим правом (правами).

Зокрема, майно юридичних осіб державної форми власності належить таким особам не на праві власності — воно закріплене за ними на праві господарського відання або праві оперативного управління. З огляду на це, форми участі цього майна в господарському обігу мають певні особливості. У деяких випадках на практиці виникають проблеми, пов'язані зі здійсненням управлінських функцій щодо майна державних підприємств (організацій, установ), а також використання майна державної власності суб'єктами, за якими воно закріплено: ці проблеми стосуються питань обліку, утримання, списання, відчуження майна та інших сфер, що стосуються майнових інтересів держави як власника.

Зазначені обставини обумовлюють необхідність дослідження засад правового регулювання процедур закріплення майна, зокрема, на праві власності. В українській правовій науці окремі питання правового режиму майна суб'єктів господарювання висвітлювалися у роботах О.Кібенко, О.Вінник, О.Щербини, В.Мамутова, Н.Саніахметової, Г.Пронської С.М.Братуся, С.Б.Булеци, А.В.Венедиктова, В.Н.Гаврилова, А.В.Дягілева,